

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТИЗАЦІЇ У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Починаючи з 1996 р. – початку масштабної реструктуризації вугільної галузі України, старт якої було дано Указом Президента України «Про структурну перебудову вугільної промисловості» від 7 лютого 1996 р. № 116/96 [1], та прийнятою на реалізацію його положень Постановою Кабінету Міністрів України «Про хід структурної перебудови вугільної промисловості» від 28 березня 1997 р. № 280 [2], у кожному нормативно-правовому акті або виступі перших осіб держави приділялася увага перспективам і постановці конкретних завдань щодо приватизації у вугільній галузі на фоні падіння об'ємів видобутку вугілля і збільшення заборгованості. Жодні з пропозицій і програм щодо приватизації в галузі не були реалізовані, а збільшення кількості проблем у вугільній галузі поставило нові завдання. У той же час було відновлено Міністерство вугільної промисловості України (далі – Мінвуглепром), якому надано повноваження головного (провідного) органу в системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у вугільній промисловості (Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення державного управління вугільною промисловістю» від 25 липня 2005 р. № 1123/2005 [3]), було остаточно доопрацьовано Програму «Українське вугілля», затверджену Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми «Українське вугілля» від 19 вересня 2001 р. № 1205 [4]. На реалізацію цієї Програми було прийнято близька 80 нормативно-правових актів різної юридичної сили, серед них Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реструктуризації вугільної та торфодобувної промисловості [5], та Порядок надання і визначення обсягів державної підтримки вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості продукції, а також будівництва та технічного переоснащення підприємств з видобутку кам'яного вугілля, лігніту (бурого вугілля), торфу [6] та ін.

Після схвалення Концепції розвитку вугільної промисловості [7] можна сказати, що на той час було сформоване певне системне регулювання господарської діяльності в галузі та підтримки вугіль-

них підприємств державного сектора, процесів, пов'язаних з трансформацією форм власності в галузі. До того ж, Концепцією було визначено одними із пріоритетів розвитку галузі приватизацію на конкурсних засадах привабливих для інвестування шахт (розрізів), здатних забезпечити самофінансування подальшого розвитку, і приватизацію малопривабливих для інвестування шахт (розрізів), як цілісних майнових комплексів, на пільговій основі з проведенням конкурсів програм їх розвитку. Однак державну політику в галузі було визнано непослідовною, вказувалось на відсутність досконалого механізму реформування відносин власності та їх правового забезпечення роздержавлення шахт і розрізів, що в цілому відповідало реаліям. Все вищезокреслене було предметом розгляду на засіданні Верховної Ради України [8], на якому було вказано на необхідність законодавчих ініціатив з боку Уряду щодо особливостей розвитку і приватизації підприємств вугільної промисловості України. Ці рекомендації не були взяті до уваги.

Що ж стало наслідком вищезазначеної «системи» правового регулювання господарських відносин, у тому числі приватизаційних відносин у вугільній галузі України? Відповідь – поглиблення кризи. Протягом 1991–2004 рр. виробнича потужність вугледобувних підприємств зменшилася з 192,8 млн до 91,5 млн тонн на рік (п. 2 Концепції розвитку вугільної промисловості), а видобуток з майже 160 млн тонн вугілля у 1990 р. впав до майже 80 млн тонн у 1997 р. та утримувався до 2005 р. на приблизно цьому рівні [9, с. 5].

Відсутність розвитку та масштабна криза в галузі, що із року в рік неминуче насувалась, спонукали Уряд до прийняття оновленої Концепції реформування вугільної галузі [10]. Більш того, Радою національної безпеки і оборони України 30 травня 2008 р. було прийнято Рішення «Про стан і перспективи розвитку вугільної промисловості та невідкладні заходи щодо підвищення безпеки праці в цій галузі» [11], основним положенням якого є те, що Кабінетом Міністрів України не вжито системних, ефективних заходів із реструктуризації вугільної промисловості та реформування відносин у

вугільній галузі щодо лібералізації ринку при збереженні регулюючої і координуючої ролі держави, застосування у вугільній промисловості сучасних економічних механізмів і стимулів державно-приватного партнерства, а також правового їх забезпечення для залучення інвестицій. Відповідно до цього Кабінет Міністрів України зобов'язав забезпечити до кінця третього кварталу 2008 р. розроблення та внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти про особливості приватизації вугледобувних підприємств, передбачивши, зокрема, механізми залучення недержавних інвестицій і забезпечення додержання інвесторами вугледобувних підприємств умов договорів купівлі-продажу об'єктів приватизації, погоджених обсягів участі в забезпеченні паливно-енергетичного балансу держави тощо. Лише одне положення цього указу було виконано із запізненням у півроку: 21 травня 2009 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про газ (метан) вугільних родовищ» [12]. Щодо окресленого вище кола проблем не було прийнято жодного законодавчого акта.

Тим часом криза у вугільній галузі посилюється вже не з року у рік, а з місяця до місяця. Не сформовано основні інституції ринку вугілля, не проведено реформи управління різними процесами у вугільній галузі, відбувається накопичення товарного вугілля на складах вугледобувних підприємств всіх форм власності. У цій ситуації Урядом приймається рішення про початок масштабної приватизації державних підприємств вугільної галузі [13]. До приватизації вугільних шахт Уряд підштовхує й той факт, що на подальший розвиток і модернізацію вугільної галузі потрібні значні інвестиції, які на сьогодні брати немає звідки. Наприклад, у 2007 р. у 22 недержавні шахти було вкладено 2,9 млрд грн, тоді як за цей же період у 138 державних шахт відповідна сума інвестицій склала лише 2,3 млрд грн. За 2001–2007 рр. при потребі інвестицій у державному секторі вугільної галузі на рівні 37,5 млрд грн було виділено лише 24,5 млрд грн (65 % від потреби). Необхідно також відзначити більш ефективне управління виробничими процесами на недержавних шахтах порівняно з державними, що теж є немаловажним (див. Концепцію реформування вугільної галузі) при плануванні подальшого розвитку галузі.

До чого призведе такий управлінський крок Уряду та які цьому перешкоди можливо дослідити за допомогою аналізу різних внутрішніх і зовнішніх факторів, діючої та перспективної нормативно-правової бази як із питань приватизації, так і з питань організації господарювання у вугільній галузі України з урахуванням права Світової Організації Торгівлі (далі – СОТ). Актуальності дослідженню додає той факт, що вугільна галузь – остання галузь економіки України, де ще не проведено масштабної приватизації.

Питання приватизації в галузі з позицій економічної науки найбільш розгорнуто було розглянуто в колективній монографії А. І. Амоші, В. І. Логвиненка, В. Г. Гриньова [14, с. 137–140, 194–197] та А. Вовченка і В. Гриньова [15, с. 19–23]. Однак незважаючи на беззаперечну актуальність такої тематики, жодного цілісного дослідження економічних процесів у вугільній галузі в поєднанні з аналізом діючої нормативної бази з питань приватизації так і не з'явилося.

Метою статті є дослідження та аналіз негативних і позитивних економіко-правових факторів розгортання приватизаційних процесів у вугільній галузі України.

Аналіз існуючої ситуації на вугільному ринку України. У минулому 2008 р. в Україні видобуто 77,8 млн тонн вугілля, з яких 45,4 млн тонн (58 %) припало на долю 138 діючих державних шахт. Із загального обсягу видобутого вугілля 50,98 млн тонн припадає на енергетичні марки вугілля, 26,82 млн тонн – на коксівні. 29 млн тонн видобутку забезпечили близька 20 великих недержавних шахт (37 % загального обсягу). І лише близька 3-х млн тонн – малі недержавні шахти. Доля державного сектора у вугільній промисловості є значною як у вираженні товарної продукції, так і в кількості суб'єктів господарювання, що є державною власністю. До переліку вугледобувних підприємств необхідно додати транспортні підприємства, які пов'язані з вугледобувними, збагачувальні фабрики, шахтобудівельні підприємства, різні допоміжні підприємства, проектні та наукові інститути тощо.

Можна сказати, що на сьогодні держава повністю контролює основні ланки вугільної промисловості. Однак із року в рік зростає і значущість приватних потужних вугільних шахт, які є переважно більшістю рентабельними та перспективними, контролюються або співпрацюють із потужними фінансово-промисловими групами, тобто мають вертикальну інтеграцію в ланцюгу «вугілля-метал-металообробка».

Незважаючи на повний контроль галузі з боку галузевого міністерства – Міністерства вугільної промисловості України (далі – Мінвуглепром), непоодинокими є випадки «тіньової приватизації» шляхом знаходження прогалін у господарському законодавстві та відповідного закріплення набутої власності рішенням суду. Такі схеми виривають підприємства з давно налагоджених міжгосподарських зв'язків у галузі, роблять її некерованою та поглиблюють і без того складну економічну ситуацію у передприватизаційний період.

Вже майже 20 років вугільна галузь України, а особливо її державний сектор, знаходиться в перманентній кризі, зовнішніх і внутрішніх факторів для поглиблення якої із року в рік стає все більше. До

зовнішніх варто віднести тиск на внутрішній ринок дешевшої, а іноді й відверто демпінгової імпоротної вугільної продукції та надмірна пропозиція такої продукції на світовому ринку. Багато хто з учених передбачали лише позитив від вступу України до Світової Організації Торгівлі і лише окремо або завуальовано висловлювалися судження про певні негативні наслідки, які, однак, не були почуті на тлі суцільної ейфорії навколо процесу вступу до СОТ. І лише через рік після вступу та детальної оцінки права СОТ [16] можна твердо сказати, що держава втратила право застосовувати дієві механізми захисту внутрішнього ринку, у тому числі вугільної продукції, та вітчизняних вугільних підприємств, які, як було сказано, у переважній більшості знаходяться в державній власності. До того ж, усі реформи у вугільній промисловості були провальними.

Починаючи з 1992 р. Україна так і не скористалася світовим досвідом розгортання приватизаційних процесів в окремих галузях економіки, але можна сказати, що наша держава вже пройшла свій самостійний шлях трансформаційних процесів, однак оцінка такого шляху є вкрай неоднозначною. Це може звучати застереженням для розгортання відповідних процесів у вугільній галузі. Надмірна регулююча роль держави в особі Кабінету Міністрів України та Міністерства вугільної промисловості виражається у стримуванні підприємницької ініціативи в галузі та, навіть, у прямій дискримінації вугільних підприємств приватної форми власності, зокрема, малих вугільних шахт. Так, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання вугільної галузі» від 14 квітня 2009 р. № 419-р [17] вугледобувним підприємствам, що належать до сфери управління Мінвуглепрому, рекомендовано застосовувати у 2009 р. ціну на коксівне вугілля виходячи із середньої річної ціни в розмірі 849,2 грн за 1 тону за базовими показниками якості без урахування податку на додану вартість і витрат, пов'язаних з його транспортуванням. Питання про економічне обґрунтування такої ціни є відкритим.

Вже стало очевидним, що Україні не підходить досвід реформування вугільної галузі, наприклад, Російської Федерації, де на сьогодні процес реструктуризації та приватизації в галузі повністю пройдено, більш того, вугільні компанії за рахунок модернізації та відкриття нових родовищ стали рентабельними за короткий проміжок часу. Аналогічні реформи у, наприклад, США чи Австралії зайняли майже 30 років. Російське вугілля для українського є прямим конкурентом вже не те що на зовнішніх ринках, а й на внутрішньому ринку України.

Важко на сьогодні оцінити вартість активів вугільних підприємств державної форми власності. До розгортання економічної кризи влітку 2008 р., за оці-

нками Кабінету Міністрів України, від приватизації підприємств вугільної промисловості можна було отримати до 4,9 млрд дол. США [18, с. 19–21]. Однак до 90 % активів вугільних підприємств державної форми власності знаходяться в податковій заставі. Відповідно до цього, при приватизації вугільних підприємств новому власнику необхідно буде купувати й борги (окрім вкрай застарілих і зношених виробничих фондів). Це є одними з перших ознак проблемності активів. Проблема боргів і податкової застави чемно оминається Мінвуглепромом. Непереконливими видаються і намагання Уряду зобов'язати нових власників погасити (або реструктуризувати) таку заборгованість, точної суми якої й досі не оприлюднено. За окремими підрахунками ця сума може скласти до 7 млрд грн. Ситуацію із заборгованості мав би вирішити Закон України «Про скорочення заборгованості перед Пенсійним фондом України підприємств, які мають стратегічне значення, та вугледобувних підприємств і відновлення пенсійних прав їх працівників», проект якого прийнятий за основу відповідно до Постанови Верховної Ради України від 23 червня 2009 р. № 1544-VI. Ліквідація або реструктуризація на прозорих умовах такої заборгованості підвищила б приватизаційну привабливість зазначених у назві суб'єктів господарювання. Важко надати оцінку того, коли цей законопроект буде прийнято в цілому.

Чи є покупці на такі активи за умов наявності великої кредиторської заборгованості? Це питання в нинішніх умовах є відкритим, адже існує багато схем зміни форми власності державних вугледобувних і вуглепереробних підприємств. Окрім діючих схем (угоди про спільну діяльність, договори оренди цілісних майнових комплексів, створення товариств з додатковою відповідальністю) з часом з'являються й нові схеми зміни власника, у т.ч. й держави.

До кризи усі більш-менш значущі споживачі вугільної продукції проявляли зацікавленість до придбання як окремих шахт, так і вугледобувних об'єднань, наприклад, ДПЕК та Метінвест, ММК ім. Ілліча, група «Мідланд» (Запоріжсталь) та Донецьксталь. Однак перші в умовах нестабільності зробили вже інший вибір. ТОВ «Метінвест» заявило про наміри придбати американську вугільну компанію «United Coal», вартість угоди оцінено у 2,5 млрд дол. США (за іншими даними – приблизно 1 млрд дол. США [18, с. 21]. За суперечливою інформацією угода щодо купівлі зазначеного суб'єкта господарювання вийшла на завершальну стадію. Це може свідчити лише про те, що цей потужний споживач вугільної продукції вже інтересу до придбання вугільних підприємств на минулому активному рівні проявляти не буде. Інший учасник – ДПЕК – одночасно втратив інтерес до купівлі ДП «Добропіллявугілля» з щорічним видобутком до 4 млн тонн.

Причиною таких рішень не в останню чергу можна назвати постійні зміни у сфері організації вугільного ринку України та у відповідному нормативному забезпеченні. Не останню роль у цьому відіграє низька управлінська ефективність Мінвуглепрому з його порівняно широкою господарською компетенцією. У рейтингу ефективності діяльності міністерств Міністерство вугільної промисловості України посіло 18 місце (1,36 бали) [19, с. 20]. Так, постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості закупівлі вугілля кам'яного» від 2 квітня 2009 р. № 285 [20], яка готувалась за безпосередньою участю фахівців Мінвуглепрому, встановлює в завуальованій формі вказівку суб'єктам господарювання державної форми власності про закупівлю вугілля лише у державного оператора – ДП «Вугілля України». Такими суб'єктами є державні енергогенеруючі компанії, які відповідно до зазначеної постанови «здійснюють закупівлю вугілля кам'яного, що видобувається підприємствами, які належать до сфери управління Міністерства вугільної промисловості, за процедурою закупівлі в одного учасника – державного підприємства «Вугілля України» без погодження з Міністерством економіки». Такий регулятивний крок Уряду призвів до накопичення на складах приватних шахт великої кількості вугілля. Ця ситуація й досі є невирішеною, а експорт за умов ціни на вітчизняне вугілля та його якості є майже неможливим. Після таких дій Уряду чи прийде приватний іноземний інвестор на ринок? Таке також надає підстави вважати всі заяви Уряду про перемовини із приватними інвесторами, наприклад, Японії, такими, що не відповідають дійсності або не дійдуть до практичної реалізації. До цього варто додати й залізничний фактор у частині тарифної політики Міністерства транспорту та зв'язку України. Національним інститутом стратегічних досліджень одним із пріоритетів розвитку вугільної галузі при аналізі соціально-економічного розвитку України у 2008 р. визначено удосконалення ринку вугільної продукції [21, с. 409]. Вугільний ринок України, як бачимо, вже зруйновано та Уряд не квапиться виправити ситуацію, системно надаючи перевагу адміністративним методам.

Не припиняються спроби визнати окремі частини Постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження аукціонів з продажу нафти, газового конденсату, природного, скрапленого газу та вугілля» від 4 квітня 2000 р. № 599 [22] такими, що є незаконними, тобто скасувати цю постанову в цілому (Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 20.12.2007 р. по справі № 1/94 [23]). Це також вказує на нестабільність правового забезпечення функціонування ринку вугілля в Україні.

Окремо хотілося б зупинитись на тінювих схемах приватизації у вугільній галузі. Нещодавно дер-

жава втратила контроль над ДП «Макіївпогрузтранс». У найближчі 25 років майновим комплексом на умовах оренди буде користуватись ТОВ «Макіївпромтранс». Не зважаючи на супротив Мінвуглепрому в судових інстанціях новий орендар нещодавно закріпив свої права на підставі постанови Верховного суду України [24, с. 16]. ДП «Макіївпогрузтранс» експлуатує 200 км під'їзних залізничних колій, локомотиви та сотні вагонів, обслуговує більш як 100 підприємств Донецької області. Ще раніше Мінвуглепромом було заявлено намір передати майно зазначеного ДП до ДП «Макіїввугілля», яке є основним споживачем послуг. Останнім часом і керівництво ТОВ «Макіївпромтранс» усіляко намагається зменшити частку трудового колективу у ТОВ, яка вже складає приблизно 40 %.

Наступний приклад. Держава стрімко втрачає контроль і над вуглезбачувальними підприємствами. 6 травня 2009 р. Господарський суд Донецької області своєю ухвалою затвердив план санації ВАТ «ДХК «Донбасвуглезбагачення», інвестором виступило ТОВ «Ресурсенерготрейд». Відповідно до цього інвестором із боржником буде укладено договір про сумісну діяльність, предметом якого буде будівництво когенераційної установки, що дозволить погасити борги, а останній передасть інвестору корпоративні права на підприємства, які входять у його склад. На сьогодні боржнику належить 38,25 % акцій центральних збагачувальних фабрик «Добропільська» та «Жовтнева», а також 51 % «Дзержинська». Але це ще не все. Сумарна вартість таких активів становить приблизно 19 млн грн (це не ринкова вартість, а вартісне визначення розмірів статутних капіталів відповідно до зазначених відсотків – авт.), тоді як затверджена сума заборгованості не на багато перевищує 500 тис. грн [25, с. 16]. За умовами санації в разі погашення заборгованості від діяльності когенераційної установки (виробництва електроенергії) право власності на корпоративні права перейде до інвестора. Інвестор також збереже право власності на когенераційну установку. Як видно, «приватизаційні» процеси в галузі все ж відбуваються.

Судова практика з вирішення найпроблемніших питань у галузі застосування законодавства про приватизацію майна в загальному вигляді висвітлена на сторінках однойменного збірника, підготовленого Вищим господарським судом України [26]. Виходячи з відвертих прогалин у приватизаційному законодавстві, а також прогалин у вугільному законодавстві, можна спрогнозувати появу такої категорії справ щодо приватизації вугільних підприємств. До цього варто додати розбалансованість судової системи України появою системи адміністративних судів, хоча відповідно до ст. 12 Господарського процесуального кодексу України [27] саме господарським судам

підвідомчі спори щодо приватизації майна, і як видно з вищенаведених прикладів господарські суди відіграють не останню роль у процесі «тіньової» приватизації у вугільній галузі.

Загальна характеристика приватизаційного законодавства у вугільній галузі. Загальні засади регулювання приватизаційних відносин було закладено в Законі України «Про приватизацію майна державних підприємств» від 4 березня 1992 р. № 2163-ХІІ [28], назву якого згодом було змінено на «Про приватизацію державного майна» та викладено його в новій редакції (див. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» від 19 лютого 1997 р. № 89/97-ВР [29]). Закон регулює правові, економічні та організаційні основи приватизації державного майна та майна, що належить Автономній Республіці Крим, з метою створення багатокладної соціально орієнтованої ринкової економіки України. Закон є центральним нормативно-правовим актом серед актів приватизаційного законодавства.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного майна» Державна програма приватизації визначає цілі, пріоритети та умови приватизації і затверджується Верховною Радою України один раз на три роки. Отже, Державна програма є невід'ємною складовою приватизаційного законодавства. Остання Державна програма приватизації (на 2000–2002 рр.) була затверджена Законом України «Про Державну програму приватизації» від 18 травня 2000 р. № 1723-ІІІ [30], який із 31 грудня 2002 р. втратив чинність і всі спроби обійти цю норму приватизаційного законодавства шляхом продовження дії вказаного закону завершилися нічим іншим, як створенням чергової колізії.

Окремо варто також відзначити Закон України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва» від 14 вересня 2000 р. № 1953-ІІІ [31], який визначає особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва, що перебувають у державній власності, включаючи законсервовані об'єкти, а також за ініціативою органів, уповноважених управляти відповідним державним майном, об'єктів незавершеного будівництва, що утримуються на балансах підприємств, які не підлягають приватизації.

Тлумачення терміну «законодавство» можна знайти в Рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 р. 12-рп/98 [32], відповідно до якого термін «законодавство» є досить широким і використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів

та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. Цей термін також без визначення його змісту використовує й Конституція України [33] (ст. 9, 19, 118, пункт 12 Перехідних положень). У законах залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, у поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади. Виходячи з вищесказаного, термін «приватизаційне законодавство» є занадто об'ємним, включає в себе певну сукупність норм саме Законів України виходячи із виключного регулювання ними приватизаційних відносин в Україні. До того ж, Державна програма приватизації має бути затверджена лише Законом України (ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного майна»). Враховуючи те, що Закон України «Про Державну програму приватизації» втратив чинність, можна зробити висновок: приватизаційне законодавство на сьогодні не є достатнім для приватизаційного процесу, у тому числі і в окремих галузях вітчизняної економіки України, зокрема, у вугільній галузі таке законодавство просто не відповідає вимогам Конституції, Закону України «Про приватизацію державного майна» та економічним реаліям.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків господарських товариств і холдингових компаній, державні пакети акцій (частки) яких підлягають продажу, державних підприємств, холдингових компаній і відкритих акціонерних товариств, що підлягають підготовці до продажу в 2009 році» від 3 грудня 2008 р. № 1517-р [13] було затверджено «Перелік господарських товариств і холдингових компаній, державні пакети акцій (частки) яких підлягають продажу у 2009 році» (Додаток № 1) та «Перелік державних підприємств, які підлягають підготовці до продажу у 2009 році» (Додаток № 2), фактично було дано старт приватизації майнових комплексів вугільних підприємств як окремих вугільних шахт, так і гірничо-будівельних та гірничо-збагачувальних підприємств. Однак Указом Президента України «Про зупинення дії окремих положень розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2008 р. № 1517-р» від 19 грудня 2008 р. № 1178/2008 [34] було зупинено дію вказаної постанови Кабінету Міністрів України щодо окремої групи підприємств, до яких, однак, підприємства вугільної галузі не віднесено. Разом з тим Президентом України до Конституційного суду

Україні було направлено конституційне подання від 19 грудня 2008 р. розглянути питання щодо конституційності розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2008 р. № 1517-р «Про затвердження переліків господарських товариств і холдингових компаній, державні пакети акцій (частки) яких підлягають продажу, державних підприємств, холдингових компаній і відкритих акціонерних товариств, що підлягають підготовці до продажу у 2009 році» в частині визначення такими, що підлягають продажу у 2009 р., державних пакетів акцій окремих відкритих акціонерних товариств.

Однак 15 лютого 2008 р. Радою національної безпеки і оборони України проведено засідання, на якому було розглянуто питання приватизаційних процесів в Україні. Відповідне рішення уведено в дію Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про забезпечення національних інтересів і національної безпеки у сфері приватизації та концептуальні засади їх реалізації» від 6 березня 2008 р. № 200/2008 [11], в якому відзначено, що законодавство з питань приватизації не відповідає сучасному рівню розвитку суспільних відносин, закладені у ньому механізми і процедури приватизації є неефективними і непрозорими, що призводить до прийняття економічно необґрунтованих рішень з питань приватизації державного майна, створює передумови для зловживань у цій сфері, перешкоджає сталому розвитку та ефективній структурній перебудові економіки, а стратегічні цілі та завдання приватизації не визначено та законодавчо не закріплено. Зміни до законодавства з питань приватизації мають непослідовний та несистемний характер, що негативно впливає на інвестиційний клімат в Україні. І з цим варто погодитися. Формування приватизаційного законодавства у вугільній галузі, як зазначалося вище, не є завершеним і це ставить під сумнів прозорість приватизаційних конкурсів та їх наслідків. Відсутність юридичної однозначності та залежність від політичної волі Уряду сприяє підвищенню ризиків оскарження результатів приватизації у вугільній галузі України.

Зазначеним вище Указом Президента України віднесено паливно-енергетичний, оборонно-промисловий комплекси, транспортну галузь, житлово-комунальне господарство, інші відповідні галузі до переліку стратегічних галузей економіки, приватизація об'єктів яких має здійснюватись відповідно до затверджених у встановленому порядку програм розвитку таких галузей; не допускати до затвердження зазначених програм приватизації об'єктів державної власності цих галузей. Відповідно до цього положення має бути розроблена програма приватизації щодо кожної з галузей національної економіки, в якій є потреба розгортання приватизаційних процесів.

Не варто забувати і про положення Закону України «Про формування конкурентних засад у процесі приватизації акцій (часток, паїв), що належать державі у майні юридичних осіб» від 12 січня 2005 р. № 2319-IV [35], відповідно до яких встановлено особливості приватизації підприємств, що займають монополіне (домінуюче) становище на ринках України, у тому числі регіональних.

2 квітня 2009 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості» № 430 [36], якою було доручено Мінвуглепрому разом з Фондом державного майна розробити та затвердити Положення про проведення відкритих аукціонів із продажу майна структурних підрозділів державних вугледобувних підприємств, тобто фактично прийняти основний «технічний» документ для розгортання приватизаційних процесів у галузі. Відчуження майна мало проводитися за умов взяття покупцем зобов'язання забезпечити відповідно до розподільного балансу погашення в повному обсязі кредиторської заборгованості структурного підрозділу державного вугледобувного підприємства, майно якого відчужується, а також укладання з колективом цього структурного підрозділу колективного договору не менше ніж на п'ять років, визначивши у ньому соціальні гарантії для працівників, що зберігаються в разі повторного продажу відчуженого майна, а також передбачивши положення стосовно розірвання договору купівлі-продажу в разі порушення покупцем умов колективного договору. До зазначеної постанови було додано відповідний Перелік вугледобувних підприємств, майно яких підлягає продажу у 2009 р., а також Примірний договір купівлі-продажу майна структурних підрозділів державних вугледобувних підприємств.

Як зазначалося, Указом Президента України «Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р.» № 430 було зупинено дію відповідної постанови Кабінету Міністрів України. До указу надано обґрунтовані, на думку Президента України, коментарі щодо невідповідності постанови Конституції України. Не зупиняючись на викладенні змісту указу маємо зазначити, що Президентом України правомірно вказано на встановлення іншого порядку приватизації майна вугільних підприємств, ніж це закріплено у Законі України «Про приватизацію державного майна». За Конституцією України Кабінет Міністрів України здійснює лише управління об'єктами державної власності відповідно до Закону, встановлення порядку відчуження таких об'єктів знаходиться поза межею компетенції Уряду. Більш детально правову позицію Президента України можна дослідити з конституційного подання. (Конституційне подання Президента України «Щодо

конституційності Постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 430 «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості» від 29 травня 2009 р.). Цей Указ прийнятий, як видно, на реалізацію Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про забезпечення національних інтересів і національної безпеки у сфері приватизації та концептуальні засади їх реалізації».

У цьому проявляються усі вади вітчизняного приватизаційного законодавства, реформа якого вже давно затрималась. Законодавство не відповідає сучасним потребам, а відсутність законодавства про приватизацію в окремих галузях економіки, зокрема у вугільній промисловості, лише посилює проблему. Відповідно до п. 2.3 постанови Верховної Ради України «Про поточну ситуацію у вугільній промисловості та тепловій енергетиці і шляхи подолання кризових явищ в енергетичній сфері» від 25 червня 2009 р. № 1558-VI [37] Кабінету Міністрів України було рекомендовано до 1 жовтня 2009 р. підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону про особливості приватизації вугледобувних підприємств. Вважаємо, що цього зроблено не буде, а якщо і буде, шанси на проходження у парламенті цього законопроекту в цьому році мізерні.

Все ж були спроби законодавчо створити умови для захисту підприємств вугільної галузі від механізму зміни власника через застосування процедур банкрутства. Відповідно до п. 6 ст. 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII [38] справи про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), створених у процесі приватизації та корпоратизації, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25 відсотків і продаж акцій яких розпочався, можуть бути порушені не раніше ніж через один рік від початку виконання плану приватизації (розміщення акцій). Це певним чином врятує новостворені у процесі приватизації підприємства від миттєвої повторної зміни власника (банального рейдерства), але й не виключає масштабного перерозподілу по закінченню зазначеного строку.

Аналіз законопроектів щодо врегулювання відносин приватизації у вугільній галузі. Проект Закону України «Про Державну програму приватизації на 2008–2012 роки» було внесено на розгляд Верховної Ради України 7 квітня 2008 р. № 2330. Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про Державну програму приватизації на 2008–2012 роки» від 3 червня 2008 р. № 311-VI [39] відповід-

ний законопроект було прийнято у першому читанні. Згідно з рекомендаціями Верховної Ради України варто очікувати подання спеціального Закону про особливості приватизації вугледобувних підприємств. Такий законопроект вже розроблено Мінвуглепромом, зараз він на стадії міжгалузевого узгодження (за інформацією Мінвуглепрому). Також п. 2.9 згаданої постанови Верховної Ради України було рекомендовано у місячний термін із дня набрання чинності цією Постановою удосконалити механізм здійснення експорту вугільної продукції та ціноутворення на неї з метою зменшення навантаження на державний бюджет України. На відсутність адекватного правового регулювання у сфері експорту/імпорту вугілля вже вказувалось у науковій літературі [40, с. 476–484].

Фахівцями Мінвуглепрому у зв'язку зі вступом України до СОТ підготовлено проект Закону України «Про розвиток та особливості роздержавлення вугледобувних підприємств», який зараз знаходиться на повторному узгодженні у Міністерстві економіки, Міністерстві фінансів України та Фонді державного майна України. Особливості приватизації підприємств вугільної промисловості передбачалося також визначити в окремому законі, наприклад у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо приватизації майна підприємств вугільної промисловості)» від 30 листопада 2005 р. № 8515.

Аналіз зовнішніх факторів. Криза у вугільній галузі України породила нечуваний досі факт. За 1 півріччя 2008 р. імпорт вугілля зріс майже на 30% і склав 2,9 млн тонн, при цьому його вартість за той же період зростає з 78 до 120 дол. США за тонну [41, с. 56–57]. Хоча вже у 2-му півріччі 2008 р. з-за кризи та масової зупинки промислових потужностей металургійного виробництва маємо вже дещо іншу статистику. А у 1-му півріччі поточного року Україна почала постачати вугілля навіть на ринок РФ (зокрема, в Ростовську область), що стало причиною занепокоєння урядових органів РФ, які почали розглядати можливість введення спеціального захисного мита.

Та чи можна замінити вітчизняне вугілля у разі наростання кризи у галузі вугіллям походженням з інших країн? Імпорт вугілля з альтернативних джерел (Австралія, США, ПАР та ін.) натикається на певні інфраструктурні проблеми. В Україні існують проблеми щодо портової інфраструктури – прийняття та обробка судів місткістю більше 100 тис. тонн вимагає глибини більше 18 метрів (Іллічівськ чи Одеса мають 13–15 метрів, не кажучи вже про порти Маріуполя). Окремо тут варто оцінювати додаткове екологічне навантаження на акваторію.

Існують суттєві проблеми у вугільній галузі Китаю, як потенційного постачальника вугільної про-

дукції на ринок України. На сьогодні там налічується 14 тис. малих вугільних шахт, заходи з охорони праці та навколишнього середовища на яких попросту відсутні, тож урядом Китаю взято курс на укрупнення підприємств галузі та будівництво нових потужних шахт. Україна пройшла цей шлях у 60–70 роках ХХ ст., питання укрупнення вугледобувних підприємств, компетенція галузевих органів були постійно під увагою науковців. У 2008 р. Китай мав наміри скоротити експорт вугілля на світовий ринок з-за відчутного дефіциту на внутрішньому ринку.

Скорочення об'ємів постачання енергетичного та коксівного вугілля іншими країнами на світовий ринок, наприклад американським компаніям, дозволяє з оптимізмом дивитись на перспективи збільшення своєї частки на цьому ринку та перевершити згодом прогнозний показник на 2008 р. (близька 75 млн тонн, що майже на 50 % більше рівня 2006 р.). Основними споживачами продукції американських компаній є Європа та Японія. Нещодавно в ПАР (Південноафриканській Республіці) розвідано велике вугільне родовище потужністю близька 1 млрд тонн вугілля різних марок. І таких родовищ в останні роки було відкрито до 10. Все це дозволяє у недалекому майбутньому наростити експортний потенціал ПАР.

Розроблена у 2007 р. Стратегія розвитку вугільної промисловості Польщі вже піддана критиці у країні з-за нереальних показників, закладених у неї. За 2007 р. було видобуто майже 87,5 млн тонн, що на 6,5 млн тонн менше, ніж у 2006 р. За оцінками експертів, рівень експорту у 10 млн тонн у 2008 р. буде знаходитись на рівні 2007 р. Між тим, В'єтнам, один із найбільших постачальників вугілля до Китаю, має намір у 2008 р. скоротити експорт на 32 %, до 22 млн тонн порівняно з 2007 р. (32,2 млн тонн). Скорочення експорту викликано наміром більш повного використання виробленої вугільної продукції на постійно зростаючому внутрішньому ринку країни [42, с. 70–71].

Однак українському вугіллю додає оптимізму той факт, що у доповіді Energy Watch Group, групи учених, здебільшого з Німеччини, яких перш за все цікавить екологічний аспект, міститься тривожне застереження. Ця група вчених вирішила перевірити достовірність даних про світові запаси вугілля, про які десятиріччя ходять легенди. І вони встановили, що у 2004 р. Німеччина практично звела до нуля свої оцінки запасів антрациту, знизивши їх на 99 %. Польща наполовину зменшила свої оцінки від 1997 р. У доповіді йдеться, що в останні роки обсяг світових запасів вугілля був переглянутий у бік його зниження на 15 %. Звідси, світове виробництво вугілля ще може збільшитися приблизно на 30 % у найближчі 10–15 років. Але

в період 2020 і 2025 рр. буде досягнутий пік, після якого видобуток вугілля неухильно падатиме. Європа вже у 2015 р. буде відчувати дефіцит вугілля, а вже через 30 років Китай повністю витратить свої запаси [43, с. 26–27]. Чим не добрий знак для розвитку вітчизняної вугільної промисловості та використання вугілля як основного енергоносія.

Висновки. Енергетиці України з-за певних технічних особливостей не потрібно стільки енергетичного вугілля вже навіть для державних підприємств, що ж можна взагалі казати про приватні енергетичні компанії? Навіть вертикально-інтегровані вугільні шахти знизили об'єми видобутку, хоча вони, начебто, й не повинні мати проблем зі збутом продукції. Зменшення виробництва електроенергії в цілому по країні (як наслідок — зменшення попиту на енергетичні марки вугілля) та падіння виробництва в металургійній промисловості (як наслідок — зменшення попиту на коксівне вугілля) свідчать про системне проникнення кризи у всі галузі паливно-енергетичного комплексу, а також галузі економіки України, суміжні з вугільною. Чи доцільно в таких умовах розпочинати приватизаційні процеси в галузі? І проблема до того ж не у відсутності правового забезпечення відповідних процесів трансформації форм власності в галузі, а в розбіжностях, у розумінні стратегії таких перетворень різних гілок влади. Наміри приватизувати таку кількість вугледобувних, вуглебудівних і вуглепереробних підприємств можна розцінювати ні як інакше, ніж самоусунення Уряду від проблем удосконалення правового забезпечення організації вугільного ринку та діяльності різних суб'єктів у ньому, а також як нездатність організувати пошук необхідних для модернізації галузі інвестиційних ресурсів. Як було показано, не зовсім сприятливими є і зовнішні фактори, які можуть вплинути на приватизаційні процеси у вугільній галузі України.

Економіка будь-якої країни являє собою певну систему, в якій окремий суб'єкт господарювання (окреме підприємство) є окремим елементом, будь-які зміни цієї ланки призводять до руйнування господарських зв'язків як вертикальних, так і горизонтальних. Цей процес, як показує досвід, може набувати ефекту «доміно» в руйнуванні господарських зв'язків. Для перетворення приватизації у природний процес, в елемент державного регулювання економіки необхідно мати комплекс економічних, організаційних і соціальних критеріїв, які б лежали в основі приватизації. На цих критеріях повинен базуватися вибір об'єктів приватизації, прийняття рішення про приватизацію, аналіз результатів приватизації [44, с. 236]. Однак і це не береться до уваги. До того ж, сформована нормативна база регулює здебільшого питання реструктуризації галузі (закриття нерентабельних і збиткових підприємств),

державної бюджетної підтримки та певні питання адміністративного перерозподілу готової продукції.

Приватизація у вугільній промисловості України — явище ендемічне. Отже, модель приватизації вугільної галузі доведеться розробляти «з чистого аркуша» з урахуванням не лише особливостей галузі та діючого господарського законодавства, а і з урахуванням багатьох зовнішніх чинників, таких як членство у СОТ, надмірна пропозиція вугільної продукції на Світовому ринку та жорстка конкурентна боротьба. Знаходження в державній власності великої кількості вугледобувних підприємств, неринкова ціна (непрозоре ціноутворення) на їх продукцію (за урахуванням того, що великі споживачі — металургійні підприємства знаходяться у приватній власності) можна також розглядати як окрему форму дотацій, що може спричинити негативні наслідки при реалізації кінцевого продукту металургійної продукції на зовнішніх ринках, бути однією з підстав прийняття негативних рішень за результатами антидемпінгових та інших спеціальних розслідувань.

Проаналізована нами ситуація із приватизаційним законодавством додає аргументів про передчасність приватизації у вугільній галузі. Відсутність єдиного розуміння цього процесу у всіх гілках влади та відсутність адекватного правового забезпечення, розбалансування господарського механізму в галузі, що склалося у IV кварталі 2008 р. — I кварталі 2009 р., не виключає повторення краху вугільної галузі за масштабами, які значно перевершать страйк шахтарів у червні 1989 р. Які будуть наслідки цього можна зрозуміти провівши відповідну історичну паралель.

Прийнятий нещодавно Закон України «Про газ (метан) вугільних родовищ» від 21 травня 2009 р. № 1392-VI ще довгий час буде «мертвим», так як діяльність у сфері геологічного вивчення газу (метану) вугільних родовищ, у тому числі щодо дослідно-промислової розробки, видобування й вилучення його під час дегазації та подальшого використання як матеріального та/або енергетичного ресурсу просто відсутня.

Повертаючись до правового забезпечення приватизаційних відносин у вугільній галузі, слід зазначити, що замало прийняти проект закону, який би визначив особливості приватизації в галузі, необхідно переглянути увесь масив як приватизаційного законодавства, так і законодавства вугільного. Як було показано, замало просто приватизувати певну кількість підприємств, по суті викинувши їх за борт державної підтримки, необхідно встановити прозорі механізми функціонування ринку вугілля на конкурентних засадах з урахуванням можливостей захисту його від зовнішніх інтервенцій дешевої та демпінгової продукції вихо-

дячи із стратегічного значення галузі для майбутнього держави. А будівництво нових і реконструкція перспективних шахт має бути возведена до рангу програмних пріоритетів держави в поєднанні з новітніми технологіями енергозбереження. Це реальний крок до омріяної енергонезалежності.

Вирішити означене коло проблем, на нашу думку, можна за допомогою побудови адекватного правового забезпечення господарських відносин у вугільній галузі відповідно до *Концепції модернізації вугільного законодавства та його адаптації до сучасних умов господарювання*, розроблення якої, на жаль, ще попереду, але яка має співпадати з ідеями та напрямками Концепції модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України [45, с. 5–16]. Концепція модернізації вугільного законодавства буде спрямована на оновлення законодавства в окремій галузі економіки, зокрема у вугільній галузі, та приведення його у відповідність до реалій сьогодення. У Концепції знайдуть своє відображення питання правового забезпечення розбудови прозорого ринку вугілля, питання перспективного розвитку вугільного законодавства на підставі прогнозу розвитку галузі та її інтеграції у світове енергетичне господарство, питання приватизації та націоналізації, охорони довкілля і праці, господарської діяльності приватних і державних шахт, їх підтримки з боку держави на засадах відповідного права СОТ, а також енергозбереження та раціонального користування надрами.

Література

1. Про структурну перебудову вугільної промисловості : Указ Президента України від 7 лютого 1996 р. № 116/96 // Урядовий кур'єр. — 1996. — № 27–28.
2. Про хід структурної перебудови вугільної промисловості : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 1997 р. № 280 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 20.
3. Про заходи щодо вдосконалення державного управління вугільною промисловістю : Указ Президента України від 25 липня 2005 р. № 1123/2005 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 30. — Ст. 1786.
4. Про затвердження Програми «Українське вугілля» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2001 р. № 1205 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 38. — Ст. 1731.
5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реструктуризації вугільної та торфодобувної промисловості : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2005 р. № 749 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 34. — Ст. 2032.
6. Про затвердження Порядку надання і визначення обсягів державної підтримки вугледобувних

підприємств на часткове покриття витрат із собівартості продукції, а також будівництва та технічного переоснащення підприємств з видобутку кам'яного вугілля, лігніту (бурого вугілля) і торфу : Постанова Кабінету Міністрів від 21 серпня 2003 р. № 1311 // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 163.

7. Про схвалення Концепції розвитку вугільної промисловості : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 липня 2005 р. № 236-р // Офіційний вісник України. — 2005. — № 27. — Ст. 1578.

8. Про інформацію Кабінету Міністрів України «Розвиток вугільної галузі України та запровадження енергозберігаючої моделі економіки — шлях до набуття енергетичної незалежності» : Постанова Верховної Ради України 17 листопада 2006 р. № 373-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 2. — Ст. 23.

9. Кабанов А. І. Збереження шахтного фонду і проблеми реструктуризації вугільної галузі: ретроспектива та перспективи / Кабанов А. І. // Економічний вісник Донбасу. — 2009. — № 1 (15). — С. 4—10.

10. Про схвалення Концепції реформування вугільної галузі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 737-р // Офіційний вісник України. — 2008. — № 37. — Ст. 1244.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 травня 2008 року «Про стан і перспективи розвитку вугільної промисловості та невідкладні заходи щодо підвищення безпеки праці в цій галузі» : Указ Президента України від 5 серпня 2008 р. 685/2008 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 31. — Ст. 942.

12. Про газ (метан) вугільних родовищ : Закон України від 21 травня 2009 р. № 1392-VI // Офіційний вісник України. — 2009. — № 46. — Ст. 1544.

13. Про затвердження переліків господарських товариств і холдингових компаній, державні пакети акцій (частки) яких підлягають продажу, державних підприємств, холдингових компаній і відкритих акціонерних товариств, що підлягають підготовці до продажу в 2009 році : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2008 р. № 1517-р // ІАЦ «Ліга». — Ліга БізнесІнформ, 2009.

14. Амоша А.И. Комплексное освоение угольных месторождений Донецкой области : монография / А. И. Амоша, В. И. Логвиненко, В. Г. Гринёв. — НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. — Донецк, 2007. — 216 с.

15. Вовченко А. Проблеми реформування вугільної промисловості України / Вовченко А., Грін'ов В. // Экономика Украины. — 2008. — № 5. — С. 19—23.

16. Довгань В. М. Право Світової організації торгівлі. Вступ України до СОТ / В. М. Довгань. — К. : КНТ, 2009. — 448 с.

17. Деякі питання вугільної галузі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 р. № 419-р // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 73.

18. Власть Денег. — 2009. — № 21. — С. 19—21.

19. Власть денег. — 2008. — № 8(214). — 20—26 февраля 2009 г. — С. 20.

20. Про особливості закупівлі вугілля кам'яного : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 285 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 24. — Ст. 789.

21. Україна у 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. — К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2008. — 744 с.

22. Про запровадження аукціонів із продажу нафти, газового конденсату, природного, скрапленого газу та вугілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2000 р. № 599 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 14. — Ст. 567.

23. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 20.12.2007 р. по справі № 1/94 // ІАЦ «Ліга». — Ліга БізнесІнформ, 2009.

24. Горизонтальна інтеграція // Деловая Столица. — 2009. — № 23. — С. 16.

25. Обогащительное имущество. Украина теряет контроль над активами ключевого углеобогащительного холдинга Донбасса // Деловая Столица. — 2009. — № 21 (419). — С. 16.

26. Господарське судочинство в Україні : Судова практика. Застосування законодавства про приватизацію майна / за заг. ред. І. Б. Шицького. — К. : Праксис, 2007. — 432 с.

27. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.

28. Про приватизацію майна державних підприємств : Закон України від 4 березня 1992 р. № 2163-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 24. — Ст. 348.

29. Про внесення змін до Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» : Закон України від 19 лютого 1997 р. № 89/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 17. — Ст. 122.

30. Про Державну програму приватизації : Закон України від 18 травня 2000 р. № 1723-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 33—34. — Ст. 272.

31. Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва: Закон України від 14 вересня 2000 р. № 1953-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 45. — Ст. 375.

32. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 р. 12-рп/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 32. — Ст. 1209.

33. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

34. Про зупинення дії окремих положень розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2008 р. № 1517-р: Указ Президента України від 19 грудня 2008 р. № 1178/2008 // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 47. — Ст. 1428.

35. Про формування конкурентних засад у процесі приватизації акцій (часток, паїв), що належать державі у майні юридичних осіб : Закон України від 12 січня 2005 р. № 2319-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 9. — Ст. 179.

36. Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 430 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 33. — Ст. 1144.

37. Про поточну ситуацію у вугільній промисловості та тепловій енергетиці і шляхи подолання кризових явищ в енергетичній сфері : Постанова Верховної Ради України від 25 червня 2009 р. № 1558-VI // Голос України. — 2009. — № 129.

38. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 31. — Ст. 440.

39. Про прийняття за основу проекту Закону України про Державну програму приватизації на 2008–2012 роки : Постанова Верховної Ради України від 3 червня 2008 р. № 311-VI // ІАЦ «Ліга». — Ліга БізнесІнформ, 2009.

40. Ілларіонов О.Ю. Правове регулювання експорту та імпорту вугілля / Ілларіонов О. Ю. // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. — 2008. — № 2. — С. 476–484.

41. Гонтарь Л. И. Угольная промышленность: потенциал для развития не утрачен, но как его использовать? / Гонтарь Л. И. // Меркурий. — 2008. — № 9 (213). — С. 56–57.

42. Зарубежная панорама // Уголь. — 2008. — № 11. — С. 70–71.

43. Останнє надзвичайне попередження. З 2020 року вугілля не вистачатиме // Енергетика та ринок. — 2007. — № 4 (45). — С. 26–27.

44. Мамутов В. К. Экономика и право : сб. науч. тр. / Мамутов В. К. — К. : Юринком Интер, 2003. — 544 с. — У статті «Приватизація майна державних підприємств: економічна доцільність і критерії здійснення».

45. Знаменский Г. Л. Блеск и нищета современной цивилистики / Знаменский Г. Л. // Економіка та право. — 2006. — № 2. — С. 5–16.

Подано до редакції 10.08.2009 р.